

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 5, Sayı: 3, 2021, ss. 478-492/ Volume: 5, Issue: 3, 2021, pp. 478-492

Journal homepage: <https://apjir.com/>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

SOSYAL BİLİMLERDE EKOLLEŞME VE İBN HALDUNCU SOSYAL BİLİMİN İMKÂNI

Behçet BATUR

Dr. Öğr. Üyesi., Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Gaziantep
Asst. Prof., Gaziantep Islamic Science and Technology University Faculty of Islamic Sciences,

Gaziantep /Turkey

behcet.batur@gibtu.edu.tr

orcid.org/0000-0001-6965-6313

Öz

Toplumsal olgu ve olayların açıklanmasında ve anlaşılmasında kullanılan en önemli araçlardan birinin sosyal kuramlar ve bu kuramların ortaya çıktığı ve şekillendiği sosyal bilim ekolleri olduğu söylenebilir. Her sosyal bilim ekolü farklı bir bakış açısıyla toplumu okumayı ve açıklamayı hedefler. Böylece başta sosyoloji olmak üzere tüm sosyal bilimlerde farklı dönem ve toplumlarda farklı sosyal kuramlar ve ekoller ortaya çıkmıştır. Fransız toplum ekolü, Alman tarih ekolü ya da Marxist ekol, liberal ekol, feminist ekol, evrimci ekol vb. bunlardan bazılarıdır. Sosyal bilimlerde çok sayıda ekolün ortaya çıkmasının temel nedenini toplumsal olgu ve olayların çok boyutlu olmasının yanı sıra her toplumun farklı tarihsel ve kültürel kodlara sahip olmasıyla açıklanabilir. Dolayısıyla sosyal bilimlerde farklı kuram ve ekollerin varlığı son derece doğal ve gereklidir. Bununla birlikte modern sosyolojideki ekollerin büyük bir kısmı Batı kaynaklı olup toplumu farklı açılardan açıklama girişimleri olarak değerlendirilebilir.

İbn Haldun (1332-1406) 1377 yılında kaleme aldığı Mukaddime adlı eserinde kendine özgü bir toplum okuması ve açıklaması geliştirmiştir. Toplumsal olgu ve olayların açıklanması ve anlaşılmasında geliştirdiği başta asabiyet kavramı olmak üzere, toplumları bedevi-hadari toplum tipleriyle çözümlemesi kendisinin de özgün bir kuram ve ekol olma potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca İbn Haldun'un Batılı olmayan bir coğrafya ve kültüre ait olması, onu Batılı sosyal bilim ekollerinden ayıran en önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla günümüzde İbn Halduncu bir sosyal bilim kuram ve ekolünün kurulması ve geliştirilmesinin gerek toplumsal olgu ve olayların açıklanmasında gerekse de çağdaş toplumların çözümlemesinde son derece yararlı analitik işlevlerde bulunabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İbn Haldun, Sosyal Bilimler, Sosyal Bilimlerde Ekolleşme, İbn Halduncu Sosyal Bilim

ON ECOLIZATION IN SOCIAL SCIENCES AND THE POSSIBILITY OF IBN KHALDUNIAN SOCIAL SCIENCE

Abstract

It can be said that one of the most important tools used in the explanation and understanding of social phenomena and events is social theories and social science schools in which these theories emerged and shaped. Each social science school aims to read and explain society from a different perspective. Thus, different social theories and schools emerged in different periods and societies in all social sciences, especially sociology. The French school of society, the German school of history or the Marxist school, the liberal school, the feminist school, the evolutionary school, etc. are some of them. The main reason for the emergence of many schools in social sciences can be explained by the multidimensional nature of social phenomena and events, as well as the fact that each society has different historical and cultural codes. Therefore, the existence of different theories and schools in social sciences is extremely natural and necessary. However, most of the schools in modern sociology are of Western origin and can be considered as attempts to explain society from different perspectives.

Ibn Khaldun (1332-1406) developed a unique reading and explanation of society in his work *Mukaddime*, which he wrote in 1377. His analysis of societies with Bedouin-hadari society types, especially the concept of *asabiyyah*, which he developed in the explanation and understanding of social phenomena and events, reveals that he has the potential to be a unique theory and school. In addition, the fact that Ibn Khaldun belongs to a non-Western geography and culture can be considered as one of the most important elements that distinguish him from Western social science schools. Therefore, it is thought that the establishment and development of an Ibn Khaldunian social science theory and school can have extremely useful analytical functions both in the explanation of social phenomena and events and in the analysis of contemporary societies.

Key Words: Ibn Khaldun, Social Sciences, Schooling in Social Sciences, Ibn Khaldunian Social Science

Atf / Cite as: Batur, Behçet . "Sosyal Bilimlerde Ekolleşme ve İbn Halduncu Sosyal Bilimin İmkânı Üzerine": *Apjir* 5/3 (Aralık 2021), 478-492.

Giriş

Bu çalışmanın amacı, toplum olgusunun anlaşılması ve açıklanmasına yönelik olarak ortaya çıkan sosyal bilimlerde ekolleşmelerin önemi üzerinde durarak İbn Halduncu sosyal bilim anlayışının da bir ekol olabileceği savı üzerinde durmaktır. Bilindiği gibi, toplumsal olgu ve olayların açıklanmasına/anlaşılmasına yönelik olarak çok sayıda ekol, okul veya yaklaşım, teori bulunmaktadır. Bu anlamda sosyoloji adeta bir teoriler yumağıdır¹ denebilir.

Ekol, bir bilim kolunda ayrı nitelikleri bulunan yöntem, akım veya yaklaşım² olarak tanımlanabilir. Burada sözü edilen ekol kavramına sosyal bilimlerdeki her türlü yaklaşım ve kuramlar da dahildir. Birbirine yakın olan kuramlar ve yaklaşımlar bir ekol başlığı altında değerlendirilebilir. Söz gelimi yapısalcı ekol, çatışmacı ekol, anlayıcı ekol, Frankfurt ekolü ya da Marxist ekol, Durkheimci ekol, Weberci ekol vb. çok sayıda sosyal

¹ Fatih Aman. Sosyoloji Teorilerine Aktörler-Faktörler Bağlamında Bir Bakış Denemesi, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sinop 2017; 26.

² [https://tr.wikipedia.org/wiki/Ekol_\(anlam_ayrımı\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Ekol_(anlam_ayrımı)), Erişim Tarihi: 01.06.2021

bilim yapma tarzı ve anlayışlarından söz edilebilir. Her bir ekol toplumsal olgunun yapı, işleyiş, değişim ya da anlaşılmasına ilişkin olarak metodik bazı farklılıklara sahip olarak kendini gösterebilmektedir. Herhangi bir teori veya yaklaşımın ekol olarak adlandırılabilmesi için onun güçlü ve yeni takipçiler edinmesi ve sosyal bilimler literatürüne dahil olması gerekmektedir. Tikel çözümler ekol olmak için yeterli değildir.

Sosyal bilimsel ekollerin ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden biri toplumsal olgunun yapısı ve bu yapının nasıl açıklanabileceği sorunsalıdır. Örneğin toplum mu bireyi yoksa birey mi toplumu etkilemektedir. Ya da toplumsal olgular nasıl anlaşılabilir gibi soru(n)lar sosyal bilimlerde farklı, yer yer de karşıt ekollerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Her bir ekol, toplumun açıklanması/anlaşılması noktasında önemli bazı katkılarda bulunabilmektedir. Bu da göstermektedir ki sosyal bilimlerde yeni veya farklı ekollerin her zaman ortaya çıkması mümkün ve gereklidir.

Sosyolojide teorik bakış açılarını değerlendirmek uyarıcı ve çok zordur. Teorik tartışmalar, doğası gereği, deneysel anlaşmazlıklardan daha soyuttur. Sosyolojinin geneli üzerinde egemen tek bir teorik duruşun olmayışı disiplin içinde bir zayıflık olarak görülebilir. Ancak durum sanıldığı gibi değildir. Aksine, farklı kuramsal bakışların ve teorilerin rekabeti sosyoloji yapmanın canlılığının bir ifadesidir. Toplumu incelerken teorik anlaşmazlıklar bizi dogmadan kurtarır. Çünkü sosyal davranışlar çok yönlü ve karmaşıktır ve tek bir teorik görüşün bütün bu yönleri kapsama ihtimali bulunmamaktadır. Teorik düşünmede farklılık, araştırmalarda zengin bir kaynak sunar ve toplumsal araştırmaların gelişmesi için çok önemli olan düşün kabiliyetini canlandırır.³ Dolayısıyla sosyal bilimlerde ekolleşmenin (farklı kuram ve yaklaşımlar) kaçınılmaz olduğu sonucuna rahatlıkla ulaşılabilir.

Bu çalışma sosyal bilimlerde ortaya çıkan ekollerin kapsamlı bir incelemesi olmayacaktır. Sadece sosyal bilimsel analizin doğası gereği ortaya çıkan ekolleşme olgusu üzerinde genel hatlarıyla durulmaya çalışılacaktır. Akabinde İbn Halduncu sosyal bilim tarzı ve anlayışı incelenerek İbn Halduncu sosyal bilim ekolünün imkân ve gerekliliği üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Böylece çağdaş sosyal bilim ekollerine İbn Halduncu sosyal bilim perspektifi tekil düzlemde değil belki ekol düzleminde kazandırılması amaçlanmaktadır.

Sosyal Bilimlerde Ekolleşme

Toplumsal hayata ilişkin deneysel ve rasyonel incelemelerin tarihini felsefe tarihinin ilk dönemlerine kadar götürülebilmek mümkündür. Bilhassa antik Yunan döneminde felsefenin konusunun doğadan topluma yönelmesiyle toplumsal bilimlerin kapsamına giren konularda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Platon ve Aristo başta olmak üzere, bu dönem düşünürlerinin eserlerinde ekonomi, sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi ve hukuk

³ Anthony Giddens. *Sosyoloji*. çev: Oktay Özdemir, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2013, 138.

gibi toplumsal bilimlerin temel alanlarına yönelik birçok açıklama, yaklaşım, yöntem ve bilgi tartışması ortaya çıkmıştır. Söz gelimi önemli felsefi ekollerden biri olan Sofistlerin üzerinde durduğu temel soru(n)lardan biri toplumun sözleşme sonucu mu ortaya çıktığı yoksa doğal mı olduğu konusudur.⁴ Bu tartışma sonucunda birçok yaklaşım ortaya çıkmıştır. Toplumun doğasına ilişkin ortaya çıkan iki temel ekol Platoncu logosçu ekolü ile Sofistlerin erosçu ekoldür. Platon'a göre toplumun doğasını logos (akıl, düzen) oluştururken, Sofistlere göre toplumun doğasını eros (arzu, çatışma) oluşturmaktadır.

Sosyolojik ekollerin hemen hepsi gerçekte toplumun en temel katmanını bulma arayışıdır denebilir. Örneğin temel birim Durkheim'da işbölümü, Marx'ta ekonomi, Weber'de akılcılaştırma olarak kendini göstermektedir. Kuramlar açısından da durum benzerdir. Çatışmacı, işlevselci, sembolik etkileşimci, alışverişçi vb. gibi terimler aynı zamanda o kuramların toplumdaki hangi temel birime gönderme yaptığını işaret etmektedir. Bununla birlikte sosyologlar söz konusu toplum olunca tek nedenli açıklamalardan uzak durmak gerektiğini bildiklerinden temel birime yapılan vurgunun değişimin en etkili faktörü budur şeklinde algılanması gerektiğini belirtirler. Yani anılan birimlerden hiçbiri tek başına toplumsal değişimin tek belirleyicisi olmasa bile onlar en etkin belirleyicilerdir⁵ denebilir.

Günümüzde sosyal bilimler felsefesinin alanında bulunan önemli tartışmalar arasında sosyal bilimler ile doğa bilimleri arasındaki yöntem sorunu, sosyal bilimlerin tarafsızlığı konusu, sosyal bilimlerde açıklama/anlama konusu, sosyal bilimsel yasaların varlığı veya sosyal bilimsel bilginin genelliği gibi konular yer almaktadır.⁶ Bu sorunlara yönelik olarak sosyal bilimlerde farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Söz gelimi toplumsal olguların temelinde birey mi yoksa birey dışı faktörlerin mi etkili olduğu sorusuna karşılık olarak yine iki farklı ekol karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal faktörleri önceleyen ekol ile bireysel aktörleri önceleyen ekol olmak üzere makro düzlemde iki yaklaşımın varlığından söz edilebilir. Bununla birlikte sosyoloji tarihinde sosyologların çoğunun toplumsal faktörlerden yana olduğu ifade edilebilir. Söz gelimi Comte, Marx, Durkheim, Weber gibi kişiler toplumsal faktörleri ön plana çıkardıkları görülmektedir. Bu düşünürlere göre ekonomi, din, teknoloji, işbölümü, ideoloji, zihniyet, akılcılaştırma gibi birçok etken toplumu etkilemektedir. Aktörlere vurgu yapan alışveriş kuramı, sembolik etkileşimcilik, fenomenolojik yaklaşım gibi sosyoloji kuramları ise görece yenidir ve bireylerin kendi iradelerine göre davranıp toplumu şekillendirdiklerini ifade ederler.⁷ Çağdaş sosyal bilimlerde iki temel yaklaşımdan söz edilebilir. Pozitivist düşünceye dayanan açıklayıcı yaklaşım ile Alman idealist geleneğine dayanan anlayıcı yaklaşım.⁸ Pozitivist bilgi

⁴ Alim Yılmaz & Sedat Yazıcı. Sosyal Bilimler Felsefesinde Temel Sorunlar ve Yaklaşımlar, *Liberal Düşünce Dergisi*, 2017, 58

⁵ Aman, Sosyoloji Teorilerine Aktörler-Faktörler Bağlamında Bir Bakış Denemesi, 18.

⁶ Yılmaz & Yazıcı, Sosyal Bilimler Felsefesinde Temel Sorunlar ve Yaklaşımlar, 58

⁷ Aman. Sosyoloji Teorilerine Aktörler-Faktörler Bağlamında Bir Bakış Denemesi, 25-26.

⁸ Zeynep Türkkkan. Sosyal Bilim Paradigmaları Bağlamında Max Weber'in Metodolojisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta, 2012, 64.

üretimine, pozitivist yönetime bağlı kalarak katkıda bulunmaya çalışan sosyal bilimciler, objektif bilgiye önem vermeye çalışırken, 20. yüzyılda, sosyal bilimlerin bu objektiflik vurgusu, bilgi sosyolojisi bağlamında eleştiriye uğrayarak bilginin *subjektif* boyutu öne plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Sübjektif bilgiye verilen bu rol, özellikle fenomenoloji ekolünün çalışmalarında ön plana çıkmıştır. Fenomenoloji ekolü, *objektif* bilginin sosyal bilimler için uygun olup olmadığını sorgulayarak sübjektif bilginin sınırlarının sosyal bilimlerin sınırlarıyla çakıştığı ve bundan dolayı da sosyal bilimlerin amacının sübjektif bilgiye yönelik olması gerektiği yönündedir.⁹ Bu farklı ekoller toplumsal olguların doğasına ve toplumsal olguların nasıl incelenmesine gerektiği sorusuna yönelik olarak ortaya çıkmış ekollerdir.

Sosyal bilimlerde ortaya çıkan farklı ekollerin varlığa ilişkin bir anlayışla (paradigma) beslendiklerini belirtmek gerekir. Başka bir ifadeyle her sosyal bilim ekolünün belirli bir dünya görüşü, varlık ve insan anlayışı yani paradigması bulunmaktadır. Felsefe tarihi boyunca karşımıza çıkan epistemolojik ve ontolojik farklılaşmanın temelinde de yine varlığa ilişkin bir anlayış ve inanç bulunmaktadır. Nitekim, varlıkbilim (ontoloji) alanındaki idealist, materyalist, agnostik ve düalist anlayışlar ve bunlar arasında devam eden tartışmalar, *toplumsal varlık* alanını konu edinen sosyal bilimcileri de etkilemiş ve onlar da söz konusu anlayışlar karşısında tavır belirlemek zorunda kalmışlardır. (...). Sosyal bilimler, tek bir bakış açısıyla iş gören bilimler olmamışlardır, bilakis değişik bakış açılarını hep bünyesinde taşımışlardır Bu bilimlerin içinden gelen bilim insanları eninde sonunda belirli bir bakış açısını seçmek durumunda kalmış ve ona göre bilimsel faaliyette bulunmuşlardır. Bilim insanları arasında ortaya çıkan ve çoğu zaman dışarıdakilere de garip gelen anlaşmazlıkların temel nedenini belki burada aramak gerekmektedir.¹⁰ Sosyal bilimlere damgasını vuran topluma ilişkin varlık anlayışları tamamen felsefi bir temele dayanırlar, çünkü hiç kimse toplumun doğası konusunda bilimsel bir görüşle işe başlamaz. İşe varsayımlarla başlayan sosyal bilimciler, daha sonra, belirli bir anlayış tarafından yönlendirilmiş bir çerçeve içinde ampirik çalışma yaparlar. Başka bir ifadeyle, *görmeden önce görüş açısı vardır* denebilir. Bu da şu anlama gelmektedir ki biz gerçekleri belirli bir açıdan görebilmekteyiz. Bu da tabii olarak, gerçekliğin seçici bir algılamasından başka bir şey değildir.¹¹ Sonuçta her sosyal bilimsel ekolün toplum açıklamasında, üzerine yaslandığı bir varlık (doğa, insan) anlayışından söz edilebilir.

Toplumsal olguların temeli, nasıl incelenmesi gerektiği ve toplumun ontolojisine ilişkin olarak farklılaşan çeşitli sosyal bilim ekolleri günümüzde de varlıklarını sürdürmektedirler. Yeniçağdan günümüze değin sosyal bilimlerin gelişimi, sosyal bilimlere ilişkin çağdaş tartışmaları anlamamızda ve onları değerlendirmemizde bize önemli ipuçları vermektedir. Sosyal bilim kavramsallaştırması, içeriği 19. yüzyılın düşünce ikliminde şekillenerek çeşitli metodolojik ve epistemolojik tartışmalarla bugüne

⁹ İsmail Hira. Sosyal Bilimler: Yasa Koyucu Tasarımdan Yorumcu Tasarıma, *Bilgi Dergisi*, Sakarya, 2000, 95.

¹⁰ Kadir Canatan. Sosyal Bilimlerde İbn Haldun Yeni Bir Çıkış Olabilir mi?, *Eskiye Dergisi*, Ankara, 2011, 11.

¹¹ Canatan. Sosyal Bilimlerde İbn Haldun Yeni Bir Çıkış Olabilir mi?, 12.

kadar gelmiştir. Çağdaş sosyal bilimlerin paradigmasının şekillenişinde Rönesans, reform ve aydınlanma dönemlerinin evren, doğa ve insan hayatına yönelik tasarımların yanında Fransız İhtilali'nin de önemli bir etkisi olmuştur.¹² Dolayısıyla günümüzde bilimin ve bilimsel etkinliklerin paradigma kavramından bağımsız olduğunu söyleyebilmek neredeyse imkânsız görünmektedir. Çünkü her bilimsel faaliyet, bazı ontolojik, metodolojik ve epistemolojik varsayımlardan hareketle gerçekleştirilmektedir. Bu varsayımlar da paradigma kavramını oluşturmaktadır.¹³

Sosyal bilim ekollerinin temel nitelikleri arasında topluma ve varlığa ilişkin olarak ortaya çıkan ontolojik, metodolojik ve epistemolojik farklılıklar olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu ekollerin hemen hemen tümü Batı (Avrupa ve ABD) kaynaklıdır. *Sosyoloji* kavramı, bilindiği gibi modern Batı uygarlığı içinde, belli bir dönemde, belirli şartların ürünü olarak ortaya çıkmış ve başka medeniyetlerde *sosyoloji* yoktur. Sosyoloji başlangıcından beri doğa bilimlerine benzemeye çalışmış ve bu nedenle de pozitivisttir. Benzer bir durumun diğer sosyal bilimlerde de yaşanmakta olduğu söylenebilir. Sosyal bilimlerdeki bu tıkanmaya bir çare aramak amacıyla Wallerstein'in başkanlığında toplanan Gulbenkian Komisyonu'nun *Sosyal Bilimleri Açın* adlı atölye çalışmasının raporunda belirtilmektedir: Rapora göre, sosyal bilimler modern topluma ait bir faaliyet biçimidir. Temelleri, 16. yüzyıldan beri büyük bir olgunluğa ulaşan, kuruluşunda onun da kendine düşeni yaptığı ve parçası olduğu modern toplumda, gerçeklik hakkında, bir biçimde ampirik olarak doğrulanan sistemli, seküler bilgi üretme çabasına dayanır. Bu bilimleri besleyen bilimsel arka plan yukarıda bahsedilen modern ve seküler arka plandır.¹⁴ Ayrıca sosyal bilim kurumsal gelişimi boyunca, üniversite sistemleri içinde kurulduğundan beri Batı merkezli olmuştur. Bu şartıtcı değildir. Çünkü sosyal bilim Batı toplumunun bir ürünüdür ve Batı merkezilik Batı toplumunun coğrafi kültürünün kurucu unsurlarından biridir (...). Sosyal bilim, Batı'nın problemlerine cevap olarak, Batı'nın tüm dünya sistemine egemen olduğu tarihsel bir aşamada ortaya çıkmış ve şekillenmiştir. Dolayısıyla sosyal biliminin teorisinin, konu seçimi ve epistemolojisi/metodolojisinin hepsinin içinde dizayn edildiği potanın sınırlamalarını ortaya koyması kaçınılmazdır.¹⁵

Modern sosyal bilim ekollerinin parçalı yapısı, farklı epistemolojik ve ontolojik kaynaktan beslenmeleri ve hepsinden önemlisi hemen hemen tümünün Batı orijinli olması, günümüzde üzerinde durulan ve sorgulanmaya başlanan konular arasında yer almaktadır. Sosyal bilimlerin üzerine yaslandığı bu bilgi kuramsal (epistemolojik) temel, modernizm eleştirileriyle birlikte sorgulanmaktadır. Sosyal bilimler, modernite sürecinde

¹² Hira, *Sosyal Bilimler: Yasa Koyucu Tasarımdan Yorumcu Tasarıma*, 82.

¹³ Türkan, *Sosyal Bilim Paradigmaları Bağlamında Max Weber'in Metodolojisi*, 81.

¹⁴ Faruk Yashlıçimen & Lütfi Sunar, *Sosyal Bilimlerde Bir Yenilenme İmkânı Olarak İbn Haldun, İslam Araştırmaları Dergisi*, 2006, 140.

¹⁵ Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*. çev: Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2016, 184.

seslendirmeye çalıştığı evrensel doğruların yanı sıra kendi içinde her zaman farklı sesleri de barındırmıştır. Ancak farklı sesler kişisel ve akademik faaliyetlerle sınırlı kalmıştır. Son dönemlerde ortaya çıkan bu eleştiriler, tarihten sosyolojiye, ekonomiden antropolojiye kadar geniş bir alana yayılmış ve sosyal bilimlerin daha önce dile getirdikleri evrensel doğrulara duyulan kuşku, ortak bir kanaat haline gelmiştir. Böylece gerçekçi bir bilgi kuramı üzerine inşa edilen sosyal bilimlerin zemini kaygan bir hale gelmiştir. Kayganlaşan bu zemin, çeşitli sosyal bilimlerden yaygın bir şekilde eleştirilmeye başlanmış ve bu bilimlerin epistemolojik yapılarının, nasıl bir zeminden beslenerek şekilleneceği, kafaları meşgul eden önemli bir sorun haline gelmiş bulunmaktadır.¹⁶ Burada eleştirisi yapılan temel konu, toplumun anlaşılmasına yönelik ortaya çıkan ekollerin yapılarıdır. Çünkü bugün Avrupa düşüncesinde mevcut olan epistemoloji kendi içinde farklı yaklaşımları ve metotları bulundurmakla birlikte bilginin insan hayatında konumlanması itibarıyla *tek boyutludur*. Yani pozitivist ve seküleristtir. Dini-manevi alana kendisini kapatmıştır ki bu da önemli bir sorun olarak görülmektedir. Bu tek boyutlulukla yaşanan kısır döngü, ancak bugünkü modern Batılı epistemolojinin ortaya çıkışı eleştirel bir bakışla çözümlenerek ve farklı ontolojik yaklaşımlardan ortaya çıkabilecek epistemolojik tasarımlarla aşılabılır.¹⁷ Bugün sosyolojik teorinin gelişiminin yeni bir aşamasındayız. Klasik sosyologların yaklaşımları büyük ekonomik ve toplumsal değişim zamanlarında şekillendi. Bugün ise en az geçmiştekiler kadar büyük küresel bir geçiş döneminde bulunuyoruz. Toplumsal hayatımızı değiştiren yeni dinamikleri anlamak için de yeni kuramlar geliştirmek durumundayız.¹⁸ Dolayısıyla gerek günümüz dünyasını açıklayabilecek gerekse de topluma ve toplumsal olgulara ilişkin olarak farklı bakış açıları ve ekollerin ortaya çıkması zaruridir. Bu noktada topluma ilişkin olarak ortaya çıkan/çıkacak epistemolojik, metodolojik ve ontolojik farklılıklar birer zenginlik olarak görülmeli ve yeni yaklaşım ve ekollerin oluşmasına de kapı aralanması gerektiği düşünülmektedir.

İbn Halduncu Sosyal Bilim

Her sosyal bilim kuramı, yaklaşımı veya ekolü toplumun anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla yeni ve farklı ekollerin sosyal bilimlere kazandırılması, insanlığın yararına olacaktır. Çünkü insana ve topluma ilişkin sistemli bir anlayışa ulaşabilmek için, kolayca anlaşılacak kadar basit fakat insan çeşitliliğinin genişliğini ve derinliğini kucaklamaya olanak tanıyacak kadar kuşatıcı bir takım bakış açılarına sahip olmak gerekmektedir. Bu tür bakış açılarını edinmek için verilecek mücadele, sosyal bilimlerin öncelikli ve daimi mücadelesidir.¹⁹ Bu anlamda toplumu açıklamaya yönelik her bilimsel girişim değerlidir ve her girişim bir ekol olmaya adaydır.

¹⁶ Hira, Sosyal Bilimler: Yasa Koyucu Tasarımdan Yorumcu Tasarıma, 81.

¹⁷ Yaşlıçimen & Sunar, Sosyal Bilimlerde Bir Yenilenme İmkânı Olarak İbn Haldun, 164.

¹⁸ Giddens, *Sosyoloji*, 161.

¹⁹ C. Wright Mills. *Sosyolojik Tahayyül*. çev: Ömer Küçük, İstanbul: Hill Yayınları, 2019, 177.

Sosyal bilimlerde ortaya çıkabilecek herhangi yeni bir ekol epistemolojik ve metodolojik düzlemde olmaktan ziyade ontolojik düzlemde farklı bir yapıya sahip olması gerektiği düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle Batı'da açıklayıcı, anlayıcı, eleştirel vb. bilgi teorileri ve yöntemleri bulunmaktadır. Ancak bu bilgi ve yöntemdeki farklılıklara rağmen hemen hepsi manevi alana kapalı olduğundan pozitivist ve sekülerist birer varlık anlayışından beslenmektedir. Günümüzde Batı'daki bilimsel arayışların tıkanıp temel nokta da genelde yeni ve farklı bir ontolojik tasavvur olmaksızın epistemolojik değişimlerin yapılmasıdır. Dünya görüşü olarak da adlandırabileceğimiz sosyal bilimsel zemin değiştirilmeksizin bu sorunların aşılması mümkün görünmemektedir. Zira sorunun kaynağı sosyal bilimlere zemin teşkil eden dünya görüşüdür. Dile getirilen eleştiriler sağlam bir düzleme kavuşarak farklı sistemler önerememekte ve sonu gelmez bilgi tartışmalarından sonuç çıkamamaktadır. (...). Yapılması gereken şey sosyal bilim anlayışında değişik varlık tasavvurlarına kapıları açmak olmalıdır.²⁰

İbn Halduncu sosyal bilimin Batılı bilimlerden temel farkı bilimin paradigmasında yatmaktadır. İbn Haldun'un sosyal varlığa yönelik yaklaşımları, onun genel varlık anlayışından bağımsız ele alınamaz. Birçok Müslüman düşünürde görüldüğü gibi, o da varlık dünyasını birbirine bağlı halkalardan oluşan bir zincir olarak görmektedir. Varlık zinciri ya da varlık dairesi diye adlandırılan bu modelde cansızlarla canlılar alemi, hayvanlarla insanlar alemi, insanlarla melekler alemi, birbirleriyle bağlantılı ve bütünleşmiş bir yapı olarak algılanmaktadır. Bu bütüncül yaklaşım, varlığı, varlık katmanları arasındaki benzerlik ve farklılıkları göz ardı etmeden ve birini diğerine indirgmeden ele almaktadır.²¹ Bu yaklaşım İbn Halduncu sosyal bilim anlayışının ayırt edici özelliğidir. İbn Haldun'un sosyal varlık anlayışı, gerçekliği bütüncül, dinamik, organik ve interaktif bir yapı olarak görmektedir. Bu anlayış Batılı hiçbir kuramda bir arada bulunmamaktadır. Batı'daki ekollerin sosyal varlık anlayışları varlık konusunda parçalı, düalist ya da indirgemecidir. Bazı toplumsal olgular temel, diğer toplumsal olgular ise bu temele göre ortaya çıkan türev olgular olarak değerlendirilir.²² Dolayısıyla İbn Haldun bu açıdan da farklı bir sosyal bilim ekolü olma potansiyeline sahip gibi görünmektedir.

İbn Halduncu sosyal bilimin Batılı sosyal bilim ekollerinden farkı sadece paradigmatik boyutta değildir. Bunun epistemolojik ve metodolojik farklılıklarına da değinmek gerekir. İbn Haldun toplum çözümlemesinde çok faktörlü ve dinamik bir anlayışı benimser. Örneğin İbn Haldun'un asabiyet kavramı özünde kan ve soy bağına dayalı bir toplumsallık bilinci-duygusu iken bu kavram aynı zamanda içeriği ve yoğunluğu değişen her türlü toplumsal bilinç ve eylemliliğin de temel unsurunu ifade etmektedir. İbn Haldun bu kavramı toplumsal hayatın ve olguların merkezine koyar. Bedevilikte temel öneme sahip

²⁰ Yaslıçimen & Sunar, Sosyal Bilimlerde Bir Yenilenme İmkanı Olarak İbn Haldun, 140.

²¹ Canatan, Sosyal Bilimlerde İbn Haldun Yeni Bir Çıkış Olabilir mi?, 16.

²² Canatan, Sosyal Bilimlerde İbn Haldun Yeni Bir Çıkış Olabilir mi?, 23.

olan bu olgu, farklı toplumsal gruplarda dönüşüme uğrayarak varlığını sürdürür.²³ Bununla birlikte İbn Haldun asabiyeti etkileyen din, ekonomi, siyaset vb. faktörleri de sayar. İbn Haldun'un düşünsel yapısında, teleolojik, ontolojik ve epistemolojik yönler bulunmaktadır. Ona göre bilim, tarih, toplum ve bilgi arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Bu etkileşimin maddi, manevi ve sosyal temelleri vardır. Çoğu Avrupa ve Amerikalı araştırmacının ulaştığı sonuç, İbn Haldun'un teorisinin özgünlüğünü ve sosyal bilimlerde ortaya koyduğu bilimsel devrimini kabul etmektedir. Onlara göre İbn Haldun, sosyal bilimler araştırmacılarının düşüncelerinde yüksek bir etki bırakmış olan *Mukaddimenin* yazarıdır.²⁴

İbn Halduncu sosyal bilimin çok boyutlu-faktörlü olmasından dolayı çeşitli şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Örneğin kendisi Auguste Comte'dan beş asır önce sosyoloji biliminin temel ilkelerini belirleyen kimse olarak görülmüştür. İbn Haldun, normatif bir karakter taşıyan bilim (sosyoloji) öncesi sosyal düşüncedeki gibi, toplumun doğası ne olmalıdır? gibi soruların sorulduğu bir bakış açısı yerine; çağdaş sosyolojinin de sorduğu toplum nasıl işlemektedir?, bu isleyişi düzenleyen yasalar veya ilkeler nelerdir? gibi sorular ekseninde bir bakış açısı benimsemiştir. Bununla birlikte, sosyolojinin gerçek bir kurucusu, ortaya attığı neden-sonuç ilişkisine dayanan yeni yöntem yaklaşımıyla bir nevi sosyal felsefeci olarak değerlendirilmiş; ayrıca bir rasyonalist ve bilimsel tutuma sahip düşünür, objektif ve detaylı analizler yapan bir bilgin, natüralist ve ampirist, determinist, pozitivist, eleştirel, tarihi maddeci vb. olarak çeşitli şekillerde nitelendirilmiştir. İbn Haldun'un yenilikçi toplumsal çözümler, sofistike dinamik yapısalılık ve ekonomik olguları karşılıklı etkileşim halinde bir sistem olarak gören bir yaklaşım içeren başarısının düşünsel değerini azımsamamak gerekir. Kendisi, Platon, Aristo ve Galen ile başlayan ve Grek-İslami akılcılarla devam eden ve sonra 18., 19. ve 20. yüzyıllarda Batılılar tarafından keşfedilen, sosyal ve siyasi teorisyenlerin entelektüel soyuna aittir.²⁵ Bu açıdan İbn Haldun'un sosyal bilim literatüründe bir ekol olarak değerlendirilmemesi ve bu şekilde incelenmemesi önemli bir kayıp olarak değerlendirilebilir.

İbn Halduncu sosyal bilimin neden ekolleşmesi gerektiğine ilişkin olarak kendisinin ortaya koyduğu sosyal bilimin yapısı ve muhtevası hakkında durmak yararlı olacaktır. İbn Haldun'a göre; tarih birçok kaynağa, çeşitli bilgilere, sahibini doğruya ulaştıran hata ve sürçmelerden koruyan doğru bir bakış açısına ve kararlılığa muhtaçtır. Çünkü tarihi haberler (rivayetler) konusunda soyut nakle güvenilebilir ama ananelerin esasları, siyasi ilkeler, umranın (toplumun) tabiatı ve insan topluluğundaki haller hakem kılınmaz, bu

²³ Behçet Batur. İbn Haldun'un Asabiyeti: Bir Kavramın Sosyolojik İzdüşümleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya, 2021, 159.

²⁴ Mohammareza Shahidipak. İbn Khaldun as a Paradigm for the Past and Future of Sociology and Humanity, *Sociology International Journal*, 4/5, (2020), 156.

²⁵ Frederic Stephen Dale. *İbn Haldun ve İnsan Bilimi*. çev: Ayşecan Ay & Canan Coşkun, İstanbul: Ay Yayınları, 2018, 26.

hususla gaib şahide (görünmeyen görünen) kıyas edilmezse, bu konularda hataya ve yanlışla düşmekten emin olunamaz.²⁶ diyerek tarihe ve topluma (umran adıyla) bilim kimliği ve yöntem kazandırmıştır. İbn Haldun'un en önemli yanı tarihi ve toplumu açıklarken rasyonel kanıtlara başvurması, efsanevi haberlere veya bilgilere itibar etmemesi ve maddi dünyanın doğasına ilişkin koşullara önem vermesidir. Bununla birlikte İbn Haldun tüm bilimlerin kaynağı Allah'tır. İnsan aciz ve eksik olduğundan bunu böyle kabullenmek gerekir²⁷ diyerek kendi bilim paradigmasını ortaya koyar. Ancak literatüre hâkim pozitivist ve seküler İbn Haldun okuması, umran ilminin insan iradesiyle şekillenen boyutuna yoğunlaşmış ve böylelikle İbn Haldun'un İslam düşüncesindeki tevhid inancını bu yeni ilme nasıl esas yaptığını göz ardı etmiştir. Halbuki tevhid inancı metinde bazen içkin halde bulunurken bazen de doğrudan vurgulanmıştır. İbn Haldun'un bilim anlayışı, bütüncül bir kâinat algısı, tarih düşüncesi ve toplum metafiziği üzerinde yükselmektedir. Bu üç unsur İbn Haldun'un Umran ilminde sistematize edilmektedir. Bu bilimi oluşturan üç unsurun müşterek değer noktası ise İslam düşünce geleneğindeki tevhid prensibidir.²⁸

İbn Haldun ampirik sosyal bilim icra ederken ve sosyal bilimsel ilke ve kuralları belirlerken içinde bulunduğu ve kendisinin de inandığı İslam dini ile herhangi bir gerilim veya çatışma yaşamamışken, aksine inancı ve bilimsel bulguları arasında bir bütünlük ve tamamlayıcılık bulunduğunu çoğu yerde ifade eder. Oysa Batı bilimi ve özellikle sosyal bilimler aynı çizgide bir gelişme gösterememiştir. Kilise hakikat tekeli iddiasında bulunduğu ve İncil dışında doğru bilgi kabul etmediğinden bilimsel düşünce ve gelişmeler din karşıtı bir harekete dönüşmüştür. Batı'da toplumsal ve kültürel aydınlanma dinin zayıflamasına ve gerilemesine bağlı kılınmıştır. Bu yüzden Batı aydınlanması ve modernleşmesi din karşıtı ve bununla bağlantılı olarak metafizik karşıtı bir kimliğe bürünürken, İbn Halduncu sosyal bilimsel düşünce İslam'ın içinde ve birlikte kalarak gerçekleşebilmiştir. Sonuçta Batı'nın sosyal bilimi materyalist ve pozitivist bir yapıya bürünürken İbn Halduncu sosyal bilim senkretik bir yapıyla karşımıza çıkmaktadır.²⁹ İbn Haldun'un toplumsal olguları açıklarken bilimi ve bilimsel tutumu önceleyen tavrı, toplumsal ve tarihsel gelişmelerin zorunlu bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Nitekim kendisinin içinde bulunduğu siyasi ve sosyal yapı, farklı devletlerde üstlendiği çeşitli üst düzey görevler ve bu sayede karşılaştığı ve gözlemlediği olaylar, onun topluma rasyonel bir açıdan bakmasını zorunlu kılıyordu. Çünkü toplumsal olayların kendine has bazı ilkeleri vardı ve bunun keşfi İbn Haldun açısından zor olmadı.

²⁶ İbn Haldun. *Mukaddime*. çev: Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 2015, 165.

²⁷ İbn Haldun, *Mukaddime*, 196.

²⁸ Yalçıman & Sunar, *Sosyal Bilimlerde Bir Yenilenme İmkânı Olarak İbn Haldun*, 149-150.

²⁹ Behçet Batur. *İbn Haldun'un Bilim Anlayışı ve Sekülerleşme*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2020, 195-196.

İbn Haldun'un toplumdaki *sosyolojik ilkeleri* keşfetmesi onu böyle bir bilim araştırmasına sevk etti.³⁰

İbn Haldun'un sosyal, siyasi, ilmî deneyimleri ve bu alanlardaki kuramları biri diğerini açıklayan ve tamamlayan iki yönlü bir yapıya sahiptir. İbn Halduncu yaklaşım sosyal bir pratik ve zihinsel çabadır. İbn Halduncu kuramlar, bu pratiğin ve bu çabaları doğuran faktörlerin dile getirilmesidir. Olgu kuramın yollarını ortaya çıkarır, kuram ise olgunun bütün boyutlarını açıklamaya çalışır. Bu iki faktör birlikte tek bir gerçekliği meydana getirir. İbn Halduncu tecrübenin özü, düşünce ile pratiğin kuvvetli bir biçimde karışımından kaynaklanmaktadır. Onun dehasının, ilhamının ve sağlamlığının sırrı budur.³¹ Onun hedefi farklı bilimler kurmaktan ziyade tarihi, toplumu, siyaseti, ekonomik ve kültürel yaşamın özüne ait olan düzenlilikleri ve değişimleri göstererek, bugünkü terimlerle söyleyecek olursak, disiplinler arası bir toplum kuramı ortaya koymaktır.³² Pek çok modern yazar ve araştırmacı İbn Haldun'u *tarihçi* ve *sosyolog* olarak değerlendirmektedir. Oysa onun eseri olan *Mukaddime*'den hareketle onu bu sıfatlarla tanımlamak son derece sınırlayıcı ve yanıltıcı bir tutum olacaktır. İbn Haldun, temelde tarihçi olmakla birlikte çok yönlü bir düşünür ve bilim adamıdır. Kendisi belirli bir alanla sınırlandırılabilir bir uzman veya bilim adamı değildir. O, bugün birbirinden kopmuş ve uzmanlaşmış bulunan pek çok sosyal bilim alanını ve disiplinini kuşatmış ve bütüncül olarak ortaya koyabilmiş bir düşünürdür. En doğru ifadeyle o genel anlamda bir *sosyal bilimci ve düşünce adamıdır*.³³

İbn Haldun'un sosyal bilim ekolü olması gerektiğine ilişkin diğer önemli bir neden ise kendisinin kurduğunu söylediği umran bilimidir. İbn Haldun *Mukaddime* adlı eserinde umran biliminden bahseder ve bu bilimi kendisinin kurduğunu defalarca belirtir. (...). O'nun umran bilimi tüm sosyal etkinlikleri kapsadığından herkes *Mukaddime*'de kendi uzmanlık alanıyla ilgili bazı bilgiler bulabilir. Onun için uzmanlık alanları farklı pek çok araştırmacı, *Mukaddime*'ye göndermeler yapmak ihtiyacını duymuştur.³⁴ Temelinde toplumsal realiteyi esas alan umran bilimi kendine has bir konu ve yöntemi vardır. İnsan açısından sosyal hayatın kaçınılmaz olduğu temel varsayımından hareket ederek, toplumsal gerçekliğin siyasi, ekonomik, dini, askeri vb. boyutlarını inceler, bunlar arasındaki ilişkileri arar, toplumsal yapı ve değişimlere yönelir, değişim ilkelerini arar ve tipolojiler kurar. Toplulukların oluşum, gelişim ve çöküşünü deterministik bir bakış açısıyla inceleyerek, bu bağlamda en önemli öge olarak değerlendirdiği asabiyeti

³⁰ Behçet Batur. *Bilim Tarihinde Bir Dönemeç: İbn Haldun'da Sosyal Bilim Düşüncesinin Doğuşu*, Antakiyat, Hatay, 2019, 98.

³¹ Muhammed Abid Cabiri. Niçin İbn Haldun, *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*, (2006, 14-15).

³² Yıldırım Erbaş. İbn Haldun'un Bilgi Kuramı ve Disiplinlerarasılığı Düşünmek, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Sakarya, 2008, 236.

³³ Kadir Canatan. *İbn Haldun Batı Dışı Bir Sosyal Bilim İmkânı*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019, 75.

³⁴ Süleyman Uludağ. *İbn Haldun Hayatı, Eserleri, Fikirleri*. Ankara: Harf Yayınları, 2015, 56-58.

incelemeye çalışır.³⁵ İbn Haldun'un bulduğunu söylediği umranbilim, günümüzde konuları itibariyle sosyolojiye benzediği için böyle de adlandırılmaktadır. Oysa Batı-merkezli bu bakış açısı, umranbilimin alanını daraltmaktadır. Çünkü çağdaş Batı sosyolojisi, geleneksel toplumdaki ziyade modern topluma odaklanmaktadır. Premodern toplumları araştırmayı ise kültürel antropolojiye bırakmıştır. Oysa umranbilim, hem sosyolojinin alanlarını hem de kültürel antropolojinin alanlarını kapsamaktadır. Bu nedenle *umran* kendine özgü bir disiplindir.³⁶

İbn Haldun'la ilgili oldukça fazla yazı yazılmış ve yazılmaya da devam edilecektir. Fakat İbn Haldun'la ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında onun umran bilimi merkezli anlayışının modern sosyal bilimlerin dayattığı yaklaşımlar çerçevesinde anlaşılıp açıklanması çabalarının ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu durumun konuyu belli boyutlarıyla, kısmen yansıtsa da yeterli derecede açıklama yeterliğinden uzak, zorlama bazı sonuçlara yol açacağını söylemek mümkündür. Nitekim modern sosyal bilimlerde Batı toplumlarında meydana gelen toplumsal, kültürel, ekonomik ve epistemolojik değişimler sonucu ortaya çıkmış ve çerçevede şekillenmiştir. Oysa umran biliminin böyle bir geçmişi yoktur, bu nedenle bu parametrelere göre analizler yapılmaz.³⁷ İbn Haldun'un umran ilmi fıkıhın mikro düzeyli analizini daha makro bir düzeye taşımıştır. Böylece toplumsal aşan genel bir düzeni hedefleyen bir analiz ortaya konmuştur. Bu gün toplumsalı anlamlandırmak için özgün ve işe yarar bir analiz için umran ilmini bütüncül olarak uygulamaya konulması gerekmektedir.³⁸

İbn Halduncu sosyal bilimin Batılı sosyal bilimlerden birçok açıdan farklı olduğu görülmektedir. Başta paradigmatik yapısı olmak üzere, biliminin ortaya çıktığı dönem ve coğrafya ve ürettiği sosyal bilimsel kavramlar kendisini diğer sosyal bilim ekollerinden ayırmaktadır. Netice itibariyle İbn Halduncu sosyal bilim, umran biliminde incelediği konular ve benimsediği yöntem ile kendine özgü bir yaklaşımdır. İçinden çıktığı toplumsal, kültürel, ekonomik, tarihi vb. tecrübeler dikkate alınmadan, sadece modern sosyal bilimlerin temel alınarak kendisinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi mümkün görülmemektedir.³⁹ Günümüzde bilimlerde giderek artan uzmanlaşma ve atomizasyon dolayısıyla sosyal bilimlerde disiplinlerarası yaklaşımlara ve köprü disiplinlere karşı giderek artan bir ilgi gözlemlenmektedir. Bu ilgi, şüphesiz önemli bir gelişme olmakla birlikte çağımızda sosyal bilimlerin içine düştüğü krize tam bir cevap oluşturamamaktadır. Söz konusu krizin atlatılabilmesi için ontolojik ve epistemolojik temelde bütüncülüğü sağlayabilmiş köklü bir paradigmaya ihtiyaç olduğu söylenebilir. Bu noktada, İbn Haldun'un yaklaşımının böyle bir paradigma özelliğine sahip olduğu

³⁵ Sefer Yavuz, *İlm-i Umran'ın Konusu ve Yöntemi Üzerine Bir Literatür Analizi*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2013, 344.

³⁶ Canatan, *İbn Haldun Batı Dışı Bir Sosyal Bilim İmkânı*, 15.

³⁷ Yavuz, *İlm-i Umran'ın Konusu ve Yöntemi Üzerine Bir Literatür Analizi*, 344.

³⁸ Yasıçimen & Sunar, *Sosyal Bilimlerde Bir Yenilenme İmkânı Olarak İbn Haldun*, *İslam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2006, 167.

³⁹ Yavuz, *İlm-i Umran'ın Konusu ve Yöntemi Üzerine Bir Literatür Analizi*, 345.

söylenbilir. Şu hususu da belirtmek gerekir ki, İbn Haldun Batı ve Batı modernitesiyle teması olmamış ve dolayısıyla tamamen geleneksel parametrelere ve bilim anlayışına göre düşünmüş bir düşünce adamıdır. Dolayısıyla onun sosyal bilim paradigması kendine özgü ve otantiktir.⁴⁰ Dolayısıyla modern dünyada İbn Halduncu sosyal bilimin ekolleşmesi ve sosyal bilim literatürüne etkin bir şekilde dahil olması gerektiği düşünülmektedir.

Sonuç

Toplumun anlaşılması ve açıklanması noktasında toplum olgusunun çok boyutlu ve karmaşık yapısından dolayı çok sayıda sosyal teori, yaklaşım ve ekoller ortaya çıkmıştır. Her sosyal bilim ekolü kendi açısından toplum olgusunu açıklamayı hedeflemektedir. Her ekolün sosyal bilimsel analizde ortaya koyduğu katkı küçümsenemez. Sosyal bilim ekollerinin farklılaşmasında rol oynayan etmenler arasında varlığa, doğaya ve insana ilişkin ontolojik yaklaşım ile metodolojik ve epistemolojik yaklaşım farklılığı bulunmaktadır.

İbn Haldun *Mukaddime* adlı eserinde toplum ve toplumsal olguların açıklanması ve anlaşılmasına yönelik olarak belirli bir bakış açısı, kavramsallaştırma ve kuramsallaştırma çalışmalarında bulunmuştur. Bu çalışmalar kendine özgülüğünün yanı sıra toplumu açıklama ve anlaşılmasına yönelik olarak da son derece güçlü yaklaşımlar içermektedir. Söz gelimi *asabiyet kavramı* ve kuramı ile *bedevi-hadari toplum tipolojisi* vb. çabalar sayılabilir.

Modern dünyada çok sayıda sosyal bilim ekolünün varlığından söz ettik. Söz gelimi işlevselci ekol, çatışmacı ekol, anlayıcı ekol, evrimci ekol vb. bunlar arasında yer almaktadır. İbn Haldun da yaptığı çalışmalar dolayısıyla modern anlamda yeni ve farklı bir sosyal bilim ekolü olma potansiyeline sahip gibi görünmektedir. Bu nedenle İbn Halduncu sosyal bilim, sosyal bilimlerde yeni bir ekol olarak ortaya çıkabilir. Çünkü onun sosyal varlık konusundaki görüşleri son derece özgündür ve kapsamlıdır. Bugünün uzmanlaşmış sektör sosyal bilimleri açısından İbn Halduncu sosyal bilim modern dönemde başvurulması gereken önemli bir yaklaşımdır.⁴¹ İbn Halduncu sosyal bilimden faydalanmanın yolu, bugüne kadar yapıldığı gibi onu farklı bilim dallarında değerlendirmek ya da Batılı düşünürlerle karşılaştırarak değil, günümüzde onun sosyal bilimsel düşüncesini yeniden ele alıp geliştirerek olabilir.⁴²

Günümüzde İbn Haldun hakkında oldukça geniş bir literatür oluşmuştur denebilir. Ancak bu literatüre bakıldığında İbn Haldun ya herhangi bir ekole yakın olarak gösterilmekte ya da kendisi hakkında kısmi açıklamalar getirilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu girişimlerin hiçbirisi İbn Haldun'un doğru bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunamamaktadır. Dolayısıyla kendisinin bağımsız bir ekol olarak değerlendirilmesi gerektiği

⁴⁰ Canatan, *İbn Haldun Batı Dışı Bir Sosyal Bilim İmkânı*, 79.

⁴¹ Canatan, *Sosyal Bilimlerde İbn Haldun Yeni Bir Çıkış Olabilir mi?*, 23.

⁴² Erbaş, *İbn Haldun'un Bilgi Kuramı ve Disiplinlerarasılığı Düşünmek*, 244.

düşünülmektedir. İbn Halduncu sosyal bilimin modern sosyal bilim literatürüne tekil düzeyde değil bir ekol düzeyinde yer alması ve onun sosyal bilim kavram, kuram ve yaklaşımlarının yeniden ele alınarak modernize edilmesi ve sosyal bilim dünyasına etkili bir şekilde dahil edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aman, Fatih. "Sosyoloji Teorilerine Aktörler-Faktörler Bağlamında Bir Bakış Denemesi", *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/1, (2017), 17-28.
- Batur, Behçet. "Bilim Tarihinde Bir Dönemeç: İbn Haldun'da Sosyal Bilim Düşüncesinin Doğuşu", *Antakiyat*, 2/1, (2019), 90-115.
- Batur, Behçet. *İbn Haldun'un Bilim Anlayışı ve Sekülerleşme*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2020.
- Batur Behçet. İbn Haldun'un Asabiyeti: Bir Kavramın Sosyolojik İzduşümleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 46, (2021), 152-161.
- Cabiri, Muhammed Abid. "Niçin İbn Haldun", *Divan İlmî Araştırmalar Dergisi*, 21/2, (2006), 9-16.
- Canatan, Kadir. "Sosyal Bilimlerde İbn Haldun Yeni Bir Çıkış Olabilir mi?", *Eskiye Dergisi*, 22, (2011), 10-23.
- Canatan, Kadir. *İbn Haldun Batı Dışı Bir Sosyal Bilim İmkânı*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.
- Dale, Frederic Stephen. *İbn Haldun ve İnsan Bilimi*. çev: Ayşecan Ay & Canan Coşkun, İstanbul: Ay Yayınları, 2018.
- Erbaş, Yıldırım. "İbn Haldun'un Bilgi Kuramı ve Disiplinlerarasılığı Düşünmek", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 3/1, (2008), 233-246.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. çev: Oktay Özdemir, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2013.
- Hira, İsmail. "Sosyal Bilimler: Yasa Koyucu Tasarımdan Yorumcu Tasarıma", *Bilgi Dergisi*, Sayı 3, (2000), 81-96.
- İbn Haldun. *Mukaddime I-II*. çev: Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.
- Mills, C. Wright. *Sosyolojik Tahayyül*. çev: Ömer Küçük, İstanbul: Hill Yayınları, 2019.
- Shahidipak Mohammareza. İbn Khaldun as a Paradigm for the Past and Future of Sociology and Humanity. *Sociology International Journal*, 4/5, (2020), 153-159.
- Türkkan, Zeynep. "Sosyal Bilim Paradigmaları Bağlamında Max Weber'in Metodolojisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 28, (2012), 63-84.
- Uludağ, Süleyman. *İbn Haldun Hayatı, Eserleri, Fikirleri*, Ankara: Harf Yayınları, 2015.
- Wallerstein, Immanuel. *Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*. Çev: Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Yaslıçimen, Faruk. & Sunar, Lütfi. "Sosyal Bilimlerde Bir Yenilenme İmkânı Olarak İbn Haldun", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, (2006), 137-167.
- Yavuz, Sefer, "İlm-i Umran'ın Konusu ve Yöntemi Üzerine Bir Literatür Analizi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 40, (2013), 319-347.
- Yılmaz, Alim. & Yazıcı, Sedat. "Sosyal Bilimler Felsefesinde Temel Sorunlar ve Yaklaşımlar", *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 88, (2017), 57-68.